

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІІ ПОПУЛІСТСЬКИХ РУХІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

FEATURES OF INSTITUTIONALIZATION OF POPULIST MOVEMENTS IN THE EUROPEAN UNION COUNTRIES

Кремена В.І.,

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри політології*

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Статтю присвячено дослідженню особливостей процесу поширення та інституціоналізації популістських рухів у країнах Європейського союзу. Розглянуто політичні, ідеологічні та соціальні причини появи партійних структур принципово нового типу. На сучасному етапі процесів національного партійного будівництва у країнах ЄС можна спостерігати послаблення традиційних ідеологічних течій та посилення різного роду альтернативних рухів, що зумовлено процесами глобалізації та появою нових форм політичної участі.

Автор робить висновок про те, що нові європейські партії активно використовують сучасні політичні технології, що є запорукою їх високого електорального результату. Нові принципи комунікації з електоратом роблять дані партійні структури одним із ключових гравців на європейському політичному просторі.

Ключові слова: Європейський союз, політичні партії, популізм, альтернативні рухи, ідеологія.

Статья посвящена исследованию особенностей процесса распространения и институционализации популистских движений в странах Европейского союза. Рассмотрены политические, идеологические и социальные причины появления партийных структур принципиально нового типа. На современном этапе процессов национального партийного строительства в странах ЕС можно наблюдать ослабление традиционных идеологических течений и усиление широкого спектра альтернативных движений, что обусловлено процессами глобализации и появлением новых форм политического участия.

Автор делает вывод о том, что новые европейские партии активно используют современные политические технологии, что является фундаментом их высоких электоральных результатов. Новые принципы коммуникации с электоратом делают данные партийные структуры одним из ключевых игроков в рамках европейского политического пространства.

Ключевые слова: Европейский союз, политические партии, популизм, альтернативные движения, идеология.

The article is devoted to the research of the aspects of the distribution and institutionalization of populist movements in the countries of the European Union. There are considered the political, ideological and social causes of the formation of a fundamentally new type of social structures. Currently, there may be more and more opportunities for alternative driving forces in the country, due to the process of globalization and the emergence of new official participants.

The authors conclude that the new European parties actively use modern political technologies that are the basis of their high electoral results.

New principles of communication with the electorate make these party structures one of the key players in the European political space.

Key words: European Union, political parties, populism, alternative movements, ideology.

Постановка проблеми. Сьогодні ми можемо спостерігати, що партійні системи багатьох європейських країн зазнали певної трансформації. Однією з особливостей такої трансформації є поява численних рухів та політичних партій, особливостями яких є лівий, правий та консервативний популізм.

Сучасні європейські партії відрізняються деякими особливими характеристиками, що не притаманні політичним партіям традиційного типу, серед яких можна виділити:

- 1) більш високу чутливість до політичних умов у своїх країнах;
- 2) підвищення ролі лідера в рамках партійної структури;
- 3) нові партії відрізняються політичною гнучкістю;
- 4) нові партії мають «нетрадиційних» союзників;

5) роблять акцент на посилене використання Інтернет-простору;

6) реалізують специфічні методи комунікації з виборцями.

Нові партійні структури знаходяться в постійному пошуку актуальних тем, що і є запорукою електоральної привабливості [2, с. 14].

У межах сучасної політичної теорії під популізмом розуміють принцип, який використовують політичні рухи або окремі персоналії у процесі боротьби за владу. Для нього є характерним: маніпулювання широкими верствами населення; культивування недовіри до правлячих еліт, представницьких інституцій та державного механізму в цілому; використання утопічних гасел та наявність харизматичних представників.

Що стосується ролі лідерів у рамках даних структур, то можна спостерігати, як у нових пра-

вопулістських партіях, в яких є наявною чітка ідеологія, лідери грають набагато більшу роль, ніж у традиційних структурах. Такі партії, як «Національний фронт» чи нідерландська «Партія свободи», неможливо уявити без їх харизматичних лідерів. Рішення в нових партіях приймаються або безпосередньо лідером, або вузьким колом осіб, що надає їм певні переваги, в той час як у традиційних структурах процес прийняття рішень є повільним та забюрократизованим. Основним ризиком є те, що помилки або дискредитація лідера може привести до краху всієї партії.

У програмах нових партій нерідко поєднуються суперечливі складові частини, запозичені як у правої, так і в лівої частини політичного спектру. Нові партії позиціонують себе з антиглобалістських позицій та протистоять культурній уніфікації, тому і виходять за рамки ліво-правого протистояння, використовуючи ті теми, які хвилюють виборців у їх країнах. Хоча більшість нових партій і стоїть на правопопулістичних та євроскептичних позиціях, частина з них активно використовує ліву ідеологію («Національний фронт», «Справжні фіни» та ін.), де жорстка позиція стосовно мігрантів переплітається з вимогами збільшення дотацій селянам та підвищення податків для бізнес-структур [6].

Отже, можна зазначити, що дана проблематика набуває особливої актуальності в умовах політичних та економічних криз у європейських країнах, «мігрантського питання», процесів виходу Великобританії з ЄС (т. зв. «Брексіт»), посилення недовіри електорату до традиційних партійних структур та кризи класичних партійних ідеологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика знаходить своє відображення переважно у працях зарубіжних дослідників, які вивчають процеси трансформації традиційних партійних структур та появу нових, процеси кризи традиційних політичних ідеологій, причини та наслідки посилення популістських рухів різного ідеологічного спрямування, нові форми комунікації партійних структур з електоральними групами та ін. Серед таких дослідників можна виділити К. Мудде [1], П. Майра [5], Є. Массетті [6], Л. Сморгунова [3]. Зазначені дослідники присвятили свої праці проблематиці генези та поширення популістських рухів у країнах Європи.

Отже, ми можемо спостерігати, що дана проблематика є актуальною в межах сучасної європейської політичної теорії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність досить великої кількості публікацій із даної проблематики, малодослідженим залишається економічне, політичне та ідеологічне підґрунтя появи партійних структур даного типу. Також важливим є виділення особливостей даних рухів у різних країнах Європейського союзу, що зумовлено тим, що в

залежності від конкретних країн дані рухи можуть мати різні форми політичної участі, різну організаційну структуру та різні ідеологічні засади.

Формулювання цілей статті. Виходячи з вищезазначеного, цілями статті є:

1) дослідження економічних, політичних та соціальних причин посилення партійних структур популістського типу у країнах ЄС;

2) виділення національних особливостей у діяльності даних структур;

3) розгляд ключових причин кризи традиційних європейських партійних структур та ідеологічних засад;

4) дослідження особливостей організаційної структури, форм комунікації з електоратом та прийняття внутрішньопартійних рішень у партійних структурах нового типу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Електоральні успіхи нових партій, особливо правопопулістських, сприймаються європейськими дослідниками як прояв кризи традиційних партійних систем. Деякі експерти порівнюють теперішній період із подіями кінця 70-х років, коли ідеологія лівих партій зазнала суттєвої трансформації, з'явилися «зелені» партії, а згодом і праві популісти.

Більшість експертів виділяє дві причини послаблення традиційних партійних структур:

1. Поява нових партій є реакцією європейських суспільств на економічні кризові явища. Прихильники цієї точки зору вважають, що робітничий та середній класи стали жертвами політики економії та антикризового курсу, який використовують європейські уряди. Дані соціальні групи страждають від підвищення податків, безробіття та економічної стагнації. Ситуацію також загострює фактор міграції з країн Близького Сходу та Північної Африки, що призводить до зростання злочинності, загострення конкуренції за робочі місця та соціальну допомогу. У розвинених демократіях зростає невдоволення політикою урядів, які контролюються традиційними партіями, що знаходить своє вираження в голосуванні за популістські сили.

2. Поява нових партій є результатом кризи західних демократій. Прихильники цього напрямку вважають, що послаблення традиційних партійних структур є результатом непрозорості процесу прийняття рішень, недемократичності державної політики, концентрації владних повноважень у руках транснаціональних бюрократичних структур, високого рівня корупції, а також порушення прав та свобод. Прихильники даної тези звертають увагу на те, що поява нових партій відбувається в тих країнах, в яких влада, на думку їх жителів, є найбільш корумпованою та відірваною від політичних реалій, наприклад в Італії, Франції та Угорщині.

Особливостями процесів комунікації нових партій із виборцями є активне використання візуальних технологій. Багато політичних акцій представляють собою справжні перформанси, які є оригінальними за формами та змістом. Інформація про ці акції, оброблена у вигляді професійних фотографій, відео та текстів, завдяки розміщенню в мережі Інтернет швидко досягає великих аудиторій. Ще однією з ключових рис є доступність партійних лідерів для широкого кола виборців та журналістів, чим вони і відрізняються від недоступних лідерів традиційних партій. Риторика лідерів нових партій відрізняється простотою, відсутністю політкоректності і охоплює ті питання, які хвилюють виборців [4, с. 6]. Такі політики, як Марін Ле Пен, Бeppe Грілло, Герт Вілдерс та Габор Вона, мають репутацію блискучих ораторів, які добре розуміють аудиторію та вміють знаходити контакт із широким колом людей.

Стосовно ролі держави у програмах нових партій, то в них не існує консолідованої позиції в питаннях, наскільки сильною повинна бути держава та який повинен бути ступінь втручання держави в економіку. В науковій літературі прийнято всі нові партії ділити на 3 групи: ті, що виступають за відносно слабку державу; ті, що виступають за сильну державу; ті, що ігнорують цей напрям.

До прихильників послаблення ролі держави в різних сферах суспільного життя можна віднести: «Партію незалежності Сполученого королівства» (Великобританія), «Партію свободи» (Нідерланди), «Партію прогресу» (Норвегія), рух «П'яти зірок» (Італія), Рух Палікоти (Польща) та ін.

Прихильниками посилення ролі держави є: «Національний фронт» (Франція), «Датська народна партія», «Справжні фіни», «Йоббік» (Угорщина), «Незалежні греки» та «Золота зоря» (Греція), «Народна партія – наша Словаччина» та ін.

Не проявляють особливого інтересу стосовно ролі держави такі нові партії, як СІРІЗА (Греція), «Партія свободи» (Австрія) та «Альтернатива для Німеччини» [7].

Професор політології в Європейському університеті (Флоренція) Пітер Майр бачить причиною підйому нових партій кризу представницької демократії. На його думку, протягом довгого часу основні традиційні партії втрачали зв'язок зі своїми виборцями та «зрощувались» із державною та європейською бюрократією. На його думку, негативну роль у деградації традиційних партій зіграв Європейський союз: концентрація влади у Брюсселі, де рішення приймаються бюрократичною елітою, яку ніхто не обирає, призвів до послаблення демократичних інститутів в окремих національних державах. «Дефіцит демократії» в ЄС створює ситуацію, коли пересічні європейці все менше зможуть впливати на політику шляхом своїх держав та традиційних партійних структур.

У результаті незгода з політичним курсом знаходить свій легальний вихід у голосуванні за нові партії популістського спрямування [5].

У ході дискусій щодо нових партій була виявлена певна тенденція. Чи перетвориться протестний суспільний запит у появу нової політичної сили, яка буде знаходитися на жорстких праворадикальних позиціях? Вчені вважають, що це залежить від того, наскільки гостро в конкретній країні стоїть проблема міграції та культурної адаптації національних меншин. У Франції, де відчуваються великі труднощі з мігрантами-мусульманами, чи в Угорщині, де є велика група неадаптованих ромів, нові партії використовують націоналістичну риторику. В Польщі та Чехії, де таких проблем немає, нові партії стоять виключно на популістських позиціях.

Іншим важливим результатом дискусій стало те, що електоральний успіх нових партій націоналістів безпосередньо зумовлений їх готовністю зробити свою риторику та програмні положення більш помірними. Для ілюстрації цього можна порівняти результати діяльності «Національного фронту» та грецької «Золотої зорі». «Національний фронт» після зміни лідера відмовився від ксенофобських меседжів та почав використовувати соціальну риторику. За декілька років партія отримала суттєві електоральні переваги та займає одне з провідних місць у рамках французької партійної системи, навіть в умовах несприятливої мажоритарної системи абсолютної більшості. А у випадку грецької «Золотої зорі», яка залишилася на праворадикальних позиціях, ми могли спостерігати, що навіть у кризові часи дана партія не змогла отримати вище 10-15%. При цьому партія потрапила в ситуацію абсолютної політичної ізоляції як на європейському, так і на національному рівні.

Найбільш успішними та впливовими у своїх країнах залишаються ті партії, які готові відмовитися від радикальної риторики. Вони можуть бути партнерами для традиційних структур у процесах формування парламентських коаліцій. В якості такого прикладу можна навести коаліцію між консерваторами та «Партією прогресу» в Норвегії. Рух у бік поміркованої опозиції збільшує електоральний результат та політичний вплив нових партій, а також мінімізує загрози, що інші партії об'єднуються з метою нейтралізації радикалів, як це відбулося у Греції з партією «Золота зоря».

Британські політологи Ш. Хенлі та А. Сікк на основі проведеного соціологічного дослідження дійшли висновку, що розвиток партій нового типу неможливо пояснити виключно економічними або політичними причинами. Розвиток нових партій відбувається на тлі складного взаємозв'язку економічної рецесії та зростаючої корупції істеблішменту та бюрократії

[8]. Вчені вважають, що підйом нових партій в останні роки мав місце в раніше стабільних партійних системах завдяки «синтезу» економічної кризи, неефективної політики уряду та зростання корупції, що є очевидним для виборців. Таким чином, нездатність основних традиційних партій реагувати на економічну кризу та різні суміжні проблеми забезпечили необхідні передумови для електоральних успіхів нових партій. До того ж, відносна стабільність партійної системи дуже швидко перетворюється в її негнучкість, а нездатність вирішувати гострі соціальні питання створює сприятливі умови для появи нових партій та рухів. Саме на цьому фоні в Італії з'явився рух «П'яти зірок», лідер якого Б. Грілло постійно звинувачував правлячі еліти та партії в тому, що вони «застаріли» і не здатні досягати нових успіхів.

Отже, дані британські політологи стверджують, що саме традиційні партії несуть відповідальність за власне послаблення та підйом нових партій. Протягом доволі тривалого часу ключові традиційні партії не змогли забезпечити ефективну протидію корупції, а також зробити процес прийняття рішень більш прозорим та демократичним. Але в умовах глобалізації, коли національні держави стали слабшими, а наднаціональні інститути в ході європейської інтеграції навпаки посилилися, традиційні партійні структури і не могли діяти інакше.

В якості висновку можна зазначити, що дані партійні структури мають свої особливості в кожній країні. В деяких країнах вони використовують ліві гасла, в деяких знаходяться на правих та консервативних позиціях. У ряді країн вони представляють собою безкомпромісні та антисистемні рухи, а в деяких є складовими частинами правлячих коаліцій.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Сьогодні популістські рухи у країнах ЄС переживають своє найбільше піднесення, але це не можна трактувати як суттєву загрозу демократичним європейським інституціям. Це зумовлено тим, що: у своїй практичній політичній діяльності вони не охоплюють широке коло питань та проблем, характерних для європейського простору; в них відсутні союзники серед інших провідних партій як на національному, так і на загальноєвропейському рівні; якщо вони приймають участь у діяльності правлячих коаліцій, то, як правило, займають там місце «молодших партнерів», а інколи навіть займають дихотомічну позицію з багатьох питань.

Тому, виходячи із цього, перспективним напрямом подальших досліджень можна вважати: взаємодію популістських та профспілкових рухів у країнах ЄС; взаємодію популістських рухів на наднаціональному рівні; зовнішньополітичний вектор у програмних положеннях популістських рухів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мудде К. Популистские праворадикальные партии в современной Европе. *Берегиня*. 2014. № 4. С. 91–100.
2. Праворадикальные политические партии и движения современной Европы. М. : Издательство СПбГУ, 2011. 408 с.
3. Сморгунув Л.В. Сетевые политические партии. *Полис. Политические исследования*. 2014. № 4. С. 21–37. URL : <https://doi.org/10.17976/jpps/2014.04.03>.
4. Kopecky, Petr; Mudde, Cas. The Two Sides of Euroscepticism. Party Positions on European Integration in East Central Europe. *European Union Politics*. 2002. Vol. 3. № 3. P. 6.
5. Mair P. *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy*. N.Y. : Verso, 2013.
6. Massetti E. Sub-state Nationalisms in Contemporary Europe. *ESRC.AC.UK: Economic and Social Research Council*. URL : <http://www.esrc.ac.uk/my-esrc/grants/PTA-026-27-2119/outputs/Download/17dc21e5-3bc3-476e99cb-716120ec8749>.
7. Revealed: one in four Europeans vote populist. *The Guardian*. 2018. URL : <https://www.theguardian.com/world/ng-interactive/2018/nov/20/revealed-one-in-four-europeans-vote-populist>.
8. Seán Hanley, Allan Sikk. Economy, corruption or promiscuous voters? Explaining the success of Anti-Establishment Reform Parties in Eastern Europe. Paper prepared for the ECPR General Conference, Bordeaux 5-7 September 2013.